

DOKUMENTUM

THOMAS MANN FELJEGYZÉSEI ELSŐ BUDAPESTI FÖLÖLVASÁSÁRÓL

A Thomas Mann-jubileum, születésének centenáriuma, számos nagyértékű kiadvánnyal gazdagította ismereteinket a század talán legnagyobb epikusáról. E kiadványok közül is kiemelkedik Peter de Mendelssohn nagyszabású életrajzírói vállalkozásának első kötete, amely a jubileumi évben jelent meg és csaknem 1200 oldalon mutatja be az író életének 1875 és 1918 közti szakaszát. Kiadója a Frankfurt am Main-i S. Fischer Verlag; tehát — legalábbis nevében — ugyanaz a kiadócég, amelynél az író első könyve, az 1898-as évszámot viselő *Friedemann úr a törpe* című novellagyűjtemény óta valamennyi Thomas Mann-mű napvilágot látott. Az életrajz címe: *Der Zauberer. Das Leben des deutschen Schriftstellers Thomas Mann.*

Bőven merített az életrajzíró a még kiadatlan Mann-kéziratokból: följegyzésekből és levelekből. Ennek köszönhető, hogy most először láttak nyomdafestéket az írónak 1913. decemberi első budapesti fölölvasása eseményeiről papírra vetett jegyzetei a kötet 949–950. lapján. A zürichi Eidgenössische Technische Hochschule Thomas Mann-Archivumának, a hagyaték őrzőjének állományából közreadott három lapnyi terjedelmű följegyzést az író valószínűleg abból a célból készítette, hogy a vezérszavai alapján hazatértét követően naplójában megörökíthesse négy és fél napos bécsi és budapesti útjának eseményeit. 1933-at megelőző időből származó naplóit, miután nagy ügyel-bajjal visszaszerezte őket a náci kezéből, elégette az emigrációban élő író. Első itt-tartózkodásával kapcsolatos följegyzései tehát „slágvort”-jellegük mellett is becsesek, mivel a kevés számú személyes dokumentum közül a legbeszédesebben szólnak apró élményeiről és ismeretségeiről. — Az első budapesti fölölvasás előzményeit és lefolyását Győri Judit könyvének — *Thomas Mann Magyarországon. (Fölölvasóestjeinek története és sajtóvisszhangja)*. Bp. 1968. (Modern filológiai füzetek 4.) — első fejezete (*Először Magyarországon* 7–27.) tárgyalja. Adatait az alább közreadott dokumentum több ponton kiegészíti, illetve alátámasztja.

A sebtében odavetett emlékeztető följegyzésekben a magyar nevek gyakran pontatlanok. Persze az is megeshetett, hogy a közlő betűzte ki hibásan őket. (Az alábbi fordítás a magyar neveknél nem követi

a német szöveg íráshibáit.) Rövid kommentárjaiban de Mendelssohn meglepően tájékozottnak mutatkozik a magyar szereplőket illetően. Ezt jólesően nyugtázhhatja a hazai olvasó. Mindössze két hibát találni a magyarázatokban. A Thomas Mann által Fischerként emlegetett Halasi Fischer Ödönt, a felolvasóestet kezdeményező újságíró-nagykereskedőt az életrajz írója összetéveszti Samuel Fischerrel, a nagyhírű berlini kiadóval, és fölteszi róla, hogy üzleti úton volt a magyar fővárosban. Ignotusnak pedig fia, Pál keresztnévét adja. — A följegyzések elejéről elhagyjuk a december 4-ére, a bécsi tartózkodásra vonatkozóakat.

Dec. 5. Másnap ebéd Wassermann-nal a Sakk-klubban. Utazás Budapestre. Érkezés 6 órakor, Fischer jött értem. Elegáns konflis. Fényűző szálloda. A szerecsen. Appartement. Átöltözés. Gyalog az orfeumba. Utcakép. Párizsias Andrassy út. Vacsora a varietében.

Dec. 6. Másnap a Parlamentben. Találkozás Herczeg [Ferenccel]. Ülés. Apponyi, kereskedelmi miniszter. Ignotus. Herczeg és a művészek. Dr. Jankovich. Fogadás. (Építészet. Politika. Reichstag.) Lakkcipő. Ebéd a szállóban Kosztolányival. Pihenő. Séta. (Üzletház.) Átöltözés. Autón a Zeneakadémiára. Felolvasás. (Elegáns közönség.) A ruhásszekrény. Utána páholyban az orgonakoncerten, autogramvadászok várnak. Vacsora Bíróékcal, Kosztolányival stb. a szállóban. A kis K[osztolányi]né rózsái.

December 7. Reggeli a Gerbeaud-ban. Kocsival Budára. Kilátás a Mátyás-templomtól. Belül: különös gótika. Török zászlók. A templom mecset volt a törökök alatt. A vár. Rippl-Rónaihoz. Műterem. A lánya. Képek, rajzok. Dedikációk. A zongorista. Pálinkák. Kosztolányiék. Ebéd a szállodában. Pihenő. Átöltözés. Séta Fischerrel. Operában. Boccaccio. Falstaff [?] Művészklub. Rippl-Rónai, Kosztolányiék. A zongorista, Fischer és mások. Vacsora, majd lemegyünk és zene a társalgóban. Útrakelés. Kávéház. A bűvész. Elkísérnek a szállodába.

Dec. 8. 4 órakor ágyba. Hatkor kelés és az Orient-expresszhez. Fiatal magyar útitárs, aki szivarral kínált és elmesélte, hogy Párizsba utazik. Szívélyes búcsú Münchenben.

A háborúban elpusztult, Duna-parti „Hungária” (a mai Apáczai Csere János és Szende Pál utcák határolta telken) volt az a „fényűző szálloda”, ahol Mann lakott. (V. ö. Győri Judit: I. m. 19. l.; valamint *Világ* 1913. dec. 7. 15. l.) — Nyilván itt figyelt föl megérkezésekor az író, akiinek érdeklődése az egzotikus és különös figurák iránt közismert, a „szerecsen”-re. — Abból, hogy az odavezető gyalogséta során az Andrássy utat (a mai Népköztársaság útját) látta, arra lehet következtetni, hogy a Szerecsen (ma Paulay Ede) utcai „Kristálypalota” (a Thália Színház helyén), illetve a Révai utcai „Folies Caprices” (ma Vidám Színpad) közül az egyik volt a meglátogatott orfeum.

A parlamenti látogatásról ugyancsak a Világ ímént idézett névtelen cikke (valószínűleg Kosztolányi vagy Bíró Lajos írása) számol be. Mann tanúja volt az ülésen Apponyi Albert és Harkányi János kereskedelmi miniszter szópárbjának, s ezt az élményét több miut tíz év elmúltával is fölleveníti a Pesti Hírlap szerkesztőjéhez írt levelében: „... a Parlamentben meghallgattam Apponyi gróf ellenzéki beszédét, amelyből egy szót sem értettem ugyan, de mégsem untatott.” (Thomas Mann: *Levelek 1889–1933*. Bp. 1965. 237.). Apponyi huszonnégy aradi vasutas ügyében interpellált, akiket azért bocsátottak el az állami szolgálatból, mert a legutóbbi választáson nem a miniszterelnökre, hanem az ellenzék jelöltjére szavaztak. — A Világ tudósításából: „A parlament ülése után dr. Jankovich Béla kultuszminiszter Herczeg Ferenc kalauzolásá mellett audiencián fogadta őt és hosszasan elbeszélgetett vele a német és magyar politikai viszonyokról és a magyar művészetről.” — Az „audiencia” során a „Reichstag” megjelölésű téma — később maga Thomas Mann emlegeti — az úgynevezett „Zabern-ügy” vitájára vonatkozik a német birodalmi gyűlésben. A német közigazgatás alatt álló, Vogézek-beli Zabern (Saverne) 1913 októberének végén a franciaajkú lakosság és a német helyőrség összetűzésének színtere volt. Az ügy a Reichstag napirendjére került, politikai válság lett belőle, amelynek során a császár a hadsereg javára zárta le a vitás kérdést. Nagy feltűnést keltett a militaristák győzelme az ellenzéki pártok fölött, és ennek nyomán a német–francia viszony további éleződése. A december 4-éről szóló följegyzések tanúsága szerint Mann bécsi ismerőseivel folytatott beszélgetéseinek is egyik témája volt ez az aggasztó esemény. — A lakkcipő vásárlására Thomas Mann negyedik budapesti látogatása alkalmával Kosztolányi Dezső emlékszik vissza részletesen: „Huszonkét esztendővel ezelőtt ismerkedtem meg vele. Akkor pont huszonkét évvel fiatalabb volt ő is, e sorok írója is. A régi Váci utcán sétálgattunk, s a régi, békebeli verőfény csillogott a járdán. Wedekindről beszélgettünk. 'Lángeszű marha' — mondotta. De eszébe jutott, hogy estére előad, s poggyászában nem hozott magával lakkcipőt. Bemennünk egy boltba lakkcipőt vásárolni. Hosszan, elmerülő figyelemmel

válogatott a dús anyagban. A segéd nyitogatta a papírdobozokat, s ő a selyempapírt félrehajtva, szemügyre vette a cipőipar remekeit, elismerő főbőlintással. Fölpróbált egyet, járkált az eléje teregetett gyökérszőnyegen, le-lesandított a vadonatúj cipőre, nézegette magát a tükörben is, valami alig észrevehető, öngúnyoló mosollyal. Nem volt gyermekes. Egyáltalán nem hasonlított azokhoz az émeilyítő költőkhöz, akik öntetszelegve hangsúlyozzák a bennük lakozó kisdedi ösztönöket. Ilyesmitől megóvta őt éles értelme, éles humor-érzéke. Választott egy cipőt. 'Azt hiszem, ez jó' — mondotta. Aztán tovább bandukoltunk az utcákon. Munkarendjéről, műhelyitkairól vallott. Egyszerre meghallotta új cipője nyikorgását, letekintett rá, néhányat még lépett, büszkén, önérzetesen, s nevetve ezt mondotta: 'Azt hiszem, ez kitűnő, ez pompás.' (Pesti Hírlap 1935. febr. 1. In: *Ércnél maradandóbb*. Bp. 1975. 342. l.) — A Zeneakadémia kistermében került sor a fölolvásásra. Műsorán két részlet szerepelt az *Egy szélhámos vallomásaiból* valamint két rövid novella: *A ruhás-szekrény* és *A csodagyerek*. — A vacsorán résztvevő Bíróék: Bíró Lajos és felesége Vészi Jolán.

A Gerbeud a mai Vörösmarty cukrászda a Vörösmarty téren. — A december 7-i (vasárnapi) programról ez a híradás található a Világ dec. 9-i számának 9. oldalán: „Thomas Mann, a kitűnő német író a vasárnapot még Budapesten töltötte. Délelőtt Rippl-Rónai Józsefet kereste fel budai műtermében, délután a városban sétált, amely annyira felkeltette az érdeklődését, hogy — megígérte — valamelyik német lapban cikket ír róla. Este az Operában a Boccaccio-t nézte végig, majd a 'Művészház'-ban Rippl-Rónai vendége volt. Késő éjjeli órákig tisztelői körében időzött a klubban, ahol Keéri-Szántó Imre zongoraművész kedves és intim hangversenyt rögtönzött a számára.” — Rippl-Rónai budai műterme a Gellérthegy oldalában, a Kelenhegyi út 12–14 sz. alatt volt. A művész leánya, az akkor mintegy 10 éves Anella Paris, Rippl-Rónai francia feleségének, Lazarine-nek volt unokahuga, akit, árvaságra jutván, 1910-ben vett magához a gyermektelen házaspár. Az író érdeklődését nyilván felkeltette a francia kislány. — Sajnos, nincs nyoma annak, hogy Mann német lapban beszámolt volna Budapesten szerzett benyomásairól. — A „Falstaff” elnevezés után már a német szövegben is szögletes zárójelbe tett kérdőjel áll. Vagy az író jegyzett fel tévesen valamit, vagy az olvasat bizonytalan. — A Világ híradásának tanúsága szerint a művészklubon a „Művészház” értendő. Ez tulajdonképpen egy kiállítások rendezésére alakult egyesület volt, amelyet a neves és haladószellemű újságíró és értékes képzőművészeti tanulmányok szerzője, Rózsa Miklós hívott életre 1909-ben. Mintegy kétezer tagot számlált az egyesület, melynek helyisége 1913-ban a Rózsa (ma Rózsa Ferenc) és Szegfű utca sarkán levő gróf Zichy Jenő-

palota volt, ahol kiállításokat rendezett és klubot tartott fenn. — A kávéházi találkozásról a bűvésszel Kosztolányiné is megemlékezik férje életrajzában (*Kosztolányi Dezső*. Bp. 1938. 304.). Fentebb idézett, 1935-ös cikkében pedig Kosztolányi ír róla, bár az időpontra nézve téved, mert ez a találkozás Thomas Mannak nem az 1923. évi harmadik, hanem az 1913-i első látogatásakor történt, és nem a felolvasást követően, hanem egy nappal később valamelyik kávéházban, nem a művészkörben. „Visszaemlékezik [mármint Thomas Mann] eddigi budapesti látogatásaira. Arra is, amelyet tizenegy év előtt tett. Akkor az estélye után egy művészkörben feketéztünk. Mindenkit felsorol, aki ott volt, ha nem is név, de arc szerint. 'Volt ott még valaki — szól —, egy kövér, nagy hasú kártyabűvész.' Csakugyan, az a portugál szemfényvesztő szórakoztatta kártyamutatványaival, aki hajdanában a budapesti éjjeli kávéházakat járta. Mi már elfelejtettük őt, Thomas Mann még nem. Nemrégiben egy kis remekművet írt a varázslóról. Lehet, hogy az arcképe kialakulásához ez a budapesti portugál is hozzájárulhatott valamiben.” (*Ércnél maradandóbb*. Bp. 1975. 344.) — Utolsó mondatában Kosztolányi a *Mario és a varázslóra* céloz. Föltételezése egyáltalán nem valószínűtlen. Személyes emlékként írta Hatvany Lajos, egy svájci együtltét megfigyeléseit elevenítve föl: „Habár még a jónak nevezett társaság illemszabályai ellen nem tettet soha, nem kellett egyéb, mint hogy a hotelban egy bűvész hirdesse mutatványait, s a szolid Mann szemében máris a kalandorok, szélhámosok és egyéb társadalmon kívüliek iránti izgatott vonzalma ült ki.” (*Öt évtized. Tanulmányok, cikkek*. Bp. 1961. 135.)

Peter de Mendelssohn ezekkel a szavakkal summázza életrajzi munkája hősének első budapesti tartózkodását: „A látogatás a maga egészében kezdete volt a Magyarországhoz fűződő életreszóló és különösen szoros kapcsolatnak, mely túlélte a következő évtizedek valamennyi politikai megrázkódtatását. Egyetlen más kelet-európai ország sem fordított Thomas Manntól olyan szorgalmasan és folyamatosan, mint Magyarország, egyetlen más városba sem utazott az író olyan szívesen felolvasni, mint Budapestre.” — Majd idéz a Jakob Wassermann-nak küldött levélből, amelyben Thomas Mann hazatérése után két nappal, december 11-én így foglalja össze magyarországi élményeit: „Pesten nagyszerűen ment a dolog: életemben így még nem ünnepeltek és hordtak a tenyerükön. Maga a kultuszminiszter is fogadott és a Reichstag kritikus ülésének méltóságteljes lefolyásáról mondott bókokat, amelyeket megfelelő méltósággal fogadtam.”

SCHWEITZER PÁL